

սօսու սաղարթներով հովանաւորուած հրապարակը, իւր քաղցրահամ ջրի տղրիւրով հիացմունք է պատճառում անցորդին:

Բնակիչները բոլորն էլ թուրքեր են, 229 տուն, 829 ար. 681 իգ. ի միասին՝ 1510 հոգի:

ՅՆԱՅԻ ԿԱՄ ՁԱՆԱՆՍԻ ԶՈՐ

Վանանդաձորից դէպի արեւմուտք, դարձեալ հիւսիսից հարաւ ձգւում է մի ուրիշ ձոր, որ տեղ տեղ աւելի ընդարձակ է, քան Վանանդաձորը: Այստեղ, ձորի երկու կողմում գտնուած լեռների մէջ նշանաւոր են Ջին դաշը, Դաշըաշին, Ղուրթ-թափան, բոլորն էլ մերկ: Ձորի միջով հոսում է մի գետակ, որ սկիզբն է աւանում Եաղլու-դարա լեռան մէջ տեղից և ստանում է այն գիւղի անունը, որի մօտով անցնում է:

Ձորի կլիման հիւսիսում համեմատաբար ցուրտ, իսկ հարաւում աւելի տաք է: Ձորը պատած է զլխաւորապէս թթնիներով. կան նաև խաղողի այգիներ:

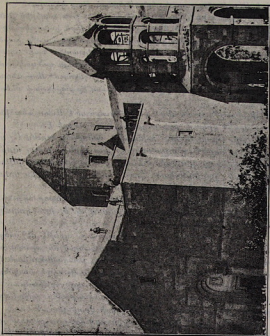
Ձորի ամենափերին մասում, բլուրների գոգաւորութեան մէջ գտնուում է Ուսմիս կամ Ուոռումիս գիւղը, որի ճանապարհը չափազանց վատ է: Գիւղը ունի մի եկեղեցի, այժմ էլ հայաբնակ է, բնակիչներն ընդամէնը 31 տուն են, 377 հոգի, որից 207 ար. և 170 իգական: Սրանք գտնուելով Ղարաբաղին սահմանակից՝ թէ սովորութիւններով և թէ բարբառով աւելի նրանց են նման քան զօկերին:

Ռամիսից 3—4 վերստ ներքև, ձորում, տարածւում է Ստոպի կամ Ուստուփի թրքաբնակ գիւղը, 90 տուն բնակիչներով, 527 ար. 215 իգ. իմիասին 742 հոգի:

Ուստուփից հազիւ մի վերստ ներքև, գետի երկու կողմում փուում է Եղնա կամ Չանանաւ գիւղը, որի հիւսիսային ծայրում գտնուում է ս. Աստուածածնի վանքը, հարաւային կողմում, ջրի ձախ ափին, Տամբրի թաղում բարձրանում ս. Սարգսի եկեղեցին: Իսկ սրանից վերև ցցուած է Հարս ու փեսի քարը: Փողոցներից շատերը թէև ծառազարդ, բայց անկանոն են ու նեղ. տներից շատերը պարտէզներով պատած են, մի քանիսը երկյարկանի և եւրո-

1) Պատում են, թէ մի տղայ ու աղջիկ միմեանց վրայ սիրահարուելով փախել են, որպէս զի իրենց միութեան հակառակող ծնողների բռնութիւնից ազատուին. սակայն երբ սրանք իմացել են նրանց փախուստը և անիծել, իսկոյն քար են կտրել ու միմեանց զրկախաւանած մնացել իրր անխօս բողոք իրանց ծնողների բռնութեան գէմ:

պական նաշակով կահուստըուած: Մարդ հիանում է երբ ապառա-
ժոտ, մերկ բլրակների ու ամուշ շրջակայքի վրայից հայեացքը
ձգում է գիւղի վրայ, ուր ամէն մի բոյսը, ամեն մի քարը, քա-
րաժայռերի միջով անցկացրած ջրանցքներն ու անանցանելի քա-
րափները մէջ շինած Մարգսեանների եւրոպական ձևի մետաք-

ՅՆԱՍՏԱՆԱՆՆԵՐԻ ՎԱՆՔԸ

սեայ գործարանը վկայում են դօկի անխոնջ աշխատասիրութեան
և տոկունութեան մասին:

Ս. Ասատուածանի եկեղեցին սրբատաշ քարերով շինուած մի
հոյակապ շէնք է: Զորա խակական և ութ կեղծ սիւնների վրայ բո-
լորում են ուռմանական կամարներ՝ կրելով ութ պատուհաններով զար-
դարուած գմբէթը: Ուրիշ իննը պատուհաններ (1 արշ, երկ. $\frac{1}{2}$

արշ. լախութեան) էլ բաւականաչափ լոյս են սփռում: Միայն այս եկեղեցու մէջ ևս մկրտութեան աւագանի կողքին և հանդէպը, պատերի մէջ կան պահարանի բացուածքներ՝ պարսկական ճարտարապետութեան մի տգեղ ներմուծութիւն:

Նորանների միջից գաղտնի անցքեր ձգւում են պատերի մէջ և տանիքի տակ, ուր բաւականաչափ տեղ կայ թէ իրեր պահելու և թէ, վտանգաւոր ժամանակներում, թաք կենալու:

Եկեղեցին ունի երկու դռան, երկուսն էլ շատ գեղեցիկ քանդակներով եզրափակուած: Հարաւային դռան վերև քանդակուած է Պօղոս և Պետրոս առաքեալների պատկերները, իսկ առաջը բարձրանում է եռայարկ, գմբէթաւոր մի զանգակատուն, նախ չորս և ապա ութական սիւների վրայ հաստատուած: Այս զանգակատան հարաւային եակատին քանդակուած են աջ կողմում՝ Աստուածածինը, ձախում՝ խաչուած Յիսուսը, երկուսն էլ մարգալափ մեծութեան:

Հիւսիսային դռան վերև ևս քանդակուած է Աստուածածինը՝ Յիսուս որդին գրկում, որի ներքև արձանագրուած է.

Մենք, Յղնու եղեալ իշխանքս շինեցինք տունս Այ սբ. ածածին ղվինք ԺԲ. լիտըր ոսկի էլ մեր մլքն վախուպ արինք տասնին մէկն որ պայծառ լինի որ է մէկ հատն արեւմելեան կողմն կեղն յարեւմտեան կողմն սարն, հարվային կողմն Մսկն դաշտու քարն, հիւսիսն կողմն համամն:

Մոյն դռան ձախ կողմը կայ հետեեալ արձանագրութիւնը.

Յիշատակ է Մրշահանց Թաշատուրին եւ իւր կողակից Մարգարտին. թվ. ՌՃՁԾ.

Եկեղեցու պատերի վրայ, արտաքուստ, գրեթէ մէջ տեղից ձգւում է մի շղթայաձև քանդակ, որին միանում են պատուհանների և դռների շուրջը պատող նոյնանման քանդակներ: Նաև կբտուրի չորս անկիւններից քաշ են արուած մի մի քարէ օղակներից շինուած շղթաներ, որ օրօրւում են քամու ազդեցութեամբ:

Եկեղեցու մէջ կան մի քանի գերեզմանաքարեր որոնց վրայ ամրացրած մարմարոնեայ տախտակների վրայ գրուած է.

Տապանս այս է խօճայ Պաղտասարին զոր բազում օգնականութիւն արար ի վերայ եկեղեցոյս շինութեան ի թվին ՌՃԼԻ.

Ի Յղնու սլարոն Պարսադան պէկի քվերորդի Գուրգէն պէկի գերեզմանն է ի թվին ՌՃԼԴ, ով կարդայ ողորմի ասի:

Տապանս այս է խոճայ Անդրէասին ի թվին ՌՃԼԸ

Տապանս այս է յօրինեալ իշատակի մհտեսի Անանիայի որդի խօճայ Սիմոնին թվ. ՌՃԾԾ.

Տապանս այս է յօրինեալ ի յիշատակի Ռհանիսի որդի խոնայ Յակոբին թվ. ՌՃԾԸ.

Ս. Աստուածածնի եկեղեցին պարսպապատ է և պարսպի մէջ ունի մի և երկյարկանի շինութիւններ, ուր երբեմն զետեղուած էր ձիական դպրոցը:

Գիւղի հողը այս եկեղեցուն է պատկանում, ուստի և գիւղացիները տարեկան 100 բուբլի են վճարում եկեղեցուն իրր կապալադրամ:

Ս. Սարգսի եկեղեցին փայտածածք և փայտի սիւների վրայ յենած մի հասարակ շէնք է, որի սեղանի վրայ մի շատ գեղեցիկ խաչ կայ հետևեալ արձանագրութեամբ.

Սբ խաչս յիշատակ Յսայեայ կրանաւորի թվ ՊԸ.

Սրա ձախ կողմում ևս մի խաչ կայ՝ այս արձանագրութեամբ.

Սբ խաչս յիշատակ Զհան մեկիք էնէքէկ Ածատուրայ, Սալթանայ Զաֆարշահայ...

Աջ կողմում ևս մի ուրիշ խաչի վրայ.

Սբ խաչս յիշատակ Անդոնայ Ուղանայ եւ Էլինախայ. ՊԶԳ.

Եկեղեցին ունի երկու դուռն, որոնցից արեւմտեանի աջ կողմին գրուած է.

Հայրապետութիւն Հայոց Տր Մեկիքսէթ գեղիս քահանայութիւն պարոն տէր Անտսին տր Ղուկաս եպիսկոպոս տեղիս ախսախալութ խոնայ Անծեւ Հայրապետ, Ասգ, ոսիտ Աղամիր Դուլաթ, իսրայէլ, Միրաք յետ գրւլ դրմն խատր թվ Ռկ.

Սրա վերև մի գեղեցիկ խաչի տակ.

Սբ խաչս յիշատակ... ՌԽԾԾ.

Դռան ձախ կողմում. Թագաւորութիւն Շահ-Աբաս, կաթողիկոսութիւն Տէր Մեկիքսեդէկ եպիսկոպոսութիւն տէր Օւտին գեղիս եպիսկոպոս Ղուկասն թվ ՌԸ.

Սրա վերև ևս կայ մի ուրիշ խաչ, ՌՃԿ թուականով:

Հարաւային դռան աջ կողմի խաչքարի տակ.

Խաչս յիշատակ Սարգիս երիցու եւ կողակցին Նղիսաբէթայ դստերն Ուստիանէ. թվ ՊԶԴ.

Ձախ կողմի խաչքարի վրայ. Խաչս յիշատակ խալիւ սարկօագիս Սարգաւրին թվ ԶԼԴ.

Սոյն դռան վերև

Գիւղիս սբ Սարգիս եկեղեցիս նորոգուեցաւ Յղնայ Ժողովրդեան ծախիւք վերակացութեամբ Սաղաթէլ Սաղաթէլեանցի 1890 ամի.

Գարզ է, որ միայն այս արձանագրութիւնն է վերաբերում եկեղեցուն, միւսները զանազան գերեզմանների վրայից վերցրած խաչքարեր են, ինչպէս և եկեղեցու հարաւային պատի մէջ ամբողջած երկու խաչքարը, որոնցից մինի վրայ կարդացւում է.

Եւայս յիշատակ է Մամիորիկայ, Հոռնեանայ, Յոհաննիսայ, Երիզրէրէանայ որդի Անիլիդիւայ եւ Եսաթունայ, ԹՎ ՋԻԶ.

Գիւղից փոքր ինչ բարձր նկատելի են մի հին ամրոցի հետքեր:

Բնակիչներն ընդամենը 86 տուն են, 543 ար. 437 իգ. ի միասին՝ 980 հոգի, որից միայն 3 տունը՝ 13 ար. 4 իգ. թուրքեր են, մնացածը հայեր:

Ճղնայից մօտ հինգ վերստ հեռու գէպի հարաւ, մի հարթութեան վրայ գտնւում է Ս. Ստեփաննոսի ուխտատեղին, որ մօտակայ աւերակ գիւղատեղու անունով Միւզկունց վանք էլ է կոչւում: Սա թովմաս եպիսկոպոսի յիշատակած Մցգունի Ս. Ստեփանոսի վանքն է, ուր եղել է նաև Աբրահամ կաթուղիկոսը Հին-Ջուղա դնալիս:

Այս վանքն այժմ վերաշինուած է. անցեալից մնում են միայն կիսակործան պարիսպն: Այժմեան վանքը մի հասարակ, փայտածածկ, փոքրիկ շէնք է:

Ճղնայից ներքև գտնւում են Դիւզլուն և Դիւզլունդիզա գիւղերը, երկուսն էլ թրքաբնակ, առաջնում կան 49 տուն բնակիչ, 146 ար. 101 իգ. ի միասին՝ 247 հոգի, միւսում 9 տուն, 24 ար. 11 իգ. ի միասին՝ 35 հոգի:

ԲՍՏԱՆՈՐ—ԳԻՆՆԱՆՈՐ

Ճղնայի ձորից գէպի արևմուտք, դարձեալ հիւսիսից հարաւ ձգւում է մի ուրիշ ձոր, որ թէ երկարութեամբ և թէ լայնութեամբ ամենամեծն է Գողթանի շրջանում: Այս ձորում հնումը նշանաւոր է եղել Ազա և Գիրան (ձիրան) քաղաքները, ուստի և ոչ միայն այս հովիտը, այլ և ամբողջ Գողթան գաւառակը սրանց երկուսի միացեալ անունով կոչուել է Ազա-ձիրան: Այժմ այդ անունը այլ ևս գործածական չէ և այս ձորը աւելի յիշուած է Բիստ և Բեյլ գլխաւոր գիւղերի անուններով: Այս ձորի միջով հոսում է Գիլանչայը, որ յառաջանում է Սաղկար-սուի և Այրի-չայի միախառնումը և ընդունելով միջանի վտակներ, ինչպէս Բառաչայ, Տեխ-չայ և Բեյլ-չայ՝ թափւում է Արաքսի մէջ: